

Zájem o všeobecné řešení právo­vědných otázek byl u nás vždy značný. Byly však shrnovány pod úhrnný název „právní filosofie“, a tak také figurovaly v učebním plánu právnických fakult. Sociologie práva zůstala u nás až do nejposlednější doby takřka neznáma. Tím byl dán i celkový ráz prací z tohoto oboru. Práce nejčelnějších představitelů právní filosofie v době předválečné, prof. Weyra a prof. Kallaba (spíše v jeho pozdější periodě), jsou neneseny spíše duchem spekulativním, nevyhýbají se ani řešení velmi složitých otázek filosofických, i když s vědou o právu souvisejí jen volně. Pokládám však tento způsob práce za jednostranný a rozvoji vlastní vědy o právu ne vždy prospěšný.

Nepouštím se do řešení těchto filosofických a metafyzických otázek. Proti idealistické škole brněnské, zejména proti prof. Kallabovi¹ jen konstatuji, že za skutečnost považuji to, co je, bez ohledu na to, nakolik a jakým způsobem se to stalo předmětem lidského poznání. Skutečnost je v daném okamžiku neměnná, lidské poznání skutečnosti se vyvíjí, ovšem v daném okamžiku je také neměnné, neboť vývoj předpokládá časový postup.

1. Vidíme, že v lidské společnosti převážná část lidí se chová takovým způsobem, že jejich chování nenaráží na žádné námitky ostatní společnosti. Přece však jsou osoby, jejichž chování je takové, že společnost považuje za potřebné, aby byly přivedeny k jinému chování buď pozitivně tak, že určité chování je jim předepsáno, nebo negativně tak, že mají být odvráceny od jistého chování. Tento jev je základem toho, co nazýváme právem, vyvolává vedle toho však i jiné skutečnosti.

Společnost dospěvší do určitého stadia vývoje tvoří jev, který nazýváme státem. Tento jev má dnes za sebou dlouhý vývoj, jež můžeme odhadnout na tisíciletí. Pro-

šel během tohoto vývoje velmi rozdílnými epochami. V této studii nás však zajímá jen stadium současné, a to v okruhu evropsko-americké civilizace.

Všeobecně můžeme říci, že stát je funkcí společnosti. Společnost užívá státu mimo jiné k tomu, aby určité osoby byly přiměny k žádoucímu chování. Proto stát neřeší jen otázky státní organizace, neřeší jen otázky, jak lidé se mají vůči státu a jeho složkám chovat, ale také celou řadu jiných otázek, jejichž úprava je v daném okamžiku společnosti považována za žádoucí. I jiné společenské skupiny tvoří předpisy upravující chování osob k nim náležejících, případně i prostředky k donucení některých osob k jinému chování. Je do jisté míry sporné, zda i tyto předpisy lze nazvat právem (o tom pojednám v dalším). Kloním se k názoru, že *název „právo“ má být v dnešní době vyhrazen jen státním předpisům*.

2. Sociologie práva je jednou z věd o lidské společnosti. Zabývá se mezilidskými vztahy, pokud jsou v nějakém vztahu ke společenskému jevu, jež nazýváme právem. Z toho, co bylo řečeno výše, plyne, že *obsahem* práva je přání společnosti, aby se lidé chovali určitým způsobem. Vyjadřuje tedy právem to, co *má být*. Toto *vyjádření* však samo o sobě je *sociální skutečností*, jež ve větší či menší míře ovlivňuje jiné sociální skutečnosti a je jimi ovlivňována. Dlužno proto zdůraznit, že sociologie práva je *vědou čistě kauzální*, zkoumající příčiny a následky jevů, jež zahrnujeme pod pojem „práva“. To, co „*má být*“, ji zajímá jen tak dalece, pokud to působí na to, co „*je*“, nebo je jím ovlivňováno — tedy je jedním ze článků řetězce kauzálního dění.

3. Jak však vymezit hranice jevu, jež nazýváme právem? Jen taková definice nám může v přechetných případech určit, zda určitý předpis může či nemůže v urči-

¹ Viz zejména jeho práce *Úvod ve studium metod právnických*, Brno 1920–21, a *Právní věda a věda o právu. Poznámky k Weyrově noetice*, *Časopis pro právní a státní vědu*, 1935, č. 6–7 a sep.

tém konkrétním případě být zahrnut do obecného pojmu práva, a tedy může-li či nemůže-li v tomto případě způsobit následky, jež spojujeme s pojmem práva. Mezi jinými Ehrlich² přesvědčivě dokázal, že život různých společenských skupin se řídí celou řadou pravidel, z nichž jen některá označujeme jako pravidla právní. Tato pravidla jsou svou podstatou velmi různá a mají velmi různou závažnost. Hranice je fluktuující: co v jednom společenství je postulátem morálním, náboženským nebo jiným, je v jiném společenství právním předpisem. Stejně platí o různých časových obdobích jednoho společenství.

Uvažujice o této teorii, stojíme před otázkou, zda všechny tyto jevy mají být zahrnuty pod pojem samého práva, jak mnohdy činí Ehrlich. Je to otázka terminologie, má však i jisté praktické důsledky, jevíci se v naukách celého směru tzv. svobodného práva, propagovaného celou řadou významných autorů v prvních desetiletích našeho století.³ Těmito praktickými otázkami se však nyní nebudu zabývat.

Ehrlichova v podstatě správná pozorování nám říkají jen to, že život různých společenských skupin není určován pouze právními pravidly, nýbrž i celou řadou jiných okolností, z nichž některé přijímají podobu pravidel a nabývají tak jisté podobnosti s předpisy právními. Tyto skutečnosti, podobné právním pravidlům, můžeme úhrnem označit jako *jevy paranomické*. Tyto paranomické skutečnosti mohou být předmětem sociologie práva jen tak dalece, pokud jsou v nějakém vztahu s předpisy právními, když například jsou jimi ovlivňovány nebo opačně jsou důvodem k vytvoření nových právních předpisů, nebo když svým vlivem zesilují nebo oslabují působení právních předpisů.

Definice, kterou chce Ehrlich odlišit právní předpisy od ostatních předpisů, je dosti neurčitá a nejasná, neboť ponechává celou řadu otázek nerozřešených a konec-

konců odkazuje na „právní citění“ (viz Soziologie, kap. VII.). Nelze jí proto použít v teoretické sociologii práva, která se zabývá zkoumáním toho, co v praktickém životě projevuje účinky jako právo. Zajímá ji pouze otázka, co je právem, nikoli otázka, co by za právo mělo být považováno.

Jiný směr, k němuž dal podnět prof. Kelsen a jež u nás reprezentoval zejména prof. Weyr, buduje poznání právní normy na tom, že jako taková je stanovena státem.⁴ Podle této nauky jsou právní normy hierarchicky seřazeny. Nižší závisejí na vyšších a nejvyšší norma určuje platnost všech nižších norem. Potud může být této nauky v současných státech snadno použito. Zde po staletém vývoji stát získal zákonodárný monopol a v důsledku toho se i veškeré právo zformalizovalo natolik, že se za právní předpisy považují jen předpisy státem vydané (nebo vydané skupinami uvnitř státu s přivolením státu), které jsou v souladu s nejvyšším právním předpisem.

Obtíž nastává, jakmile jde o to určit onen základní právní předpis, na němž závisejí všechny ostatní právní předpisy. Někdy lze odvodit takový předpis z jiného souboru právních předpisů, časově jej předcházejícího. Tak např. některé bývalé kolonie odvozují vznik svého právního řádu ze zákona vydaného mateřským státem. Velmi často však není ani toho. Příklad nám zvláště blízký: vznik Československé republiky a jejího právního řádu r. 1918. Obdobných příkladů vidíme v dnešní společnosti nesčíslně. Abychom mohli určit, zda takový prvotní právní předpis existuje, musíme se uchýlit k měřítkům, jimiž jsou různé okolnosti sociální a politické, svědčící o tom, že nově vznikající stát a jeho právní předpisy jsou sociálně zakotvenou skutečností, že nejsou pouhým přáním nějaké skupiny osob. Jediným kritériem tedy je, zda nové uspořádání se zakotvilo ve společenských vztazích. To je však hledisko čistě kauzální.

² Eugen Ehrlich, *Soziologie des Rechts*, 1. vydání 1913, 2. vydání 1927. Autor byl profesorem v Cernovicích a došel ke svým závěrům studiem života etnických skupin Bukoviny. Viz jeho spis *Das lebende Recht der Völker von Bukovina*, 1913. Po některých stránkách však jeho názory kotví v náukách historické školy právní.

³ Viz o tom zejména Gurvitch, *Le temps présent et l'idée du droit social*, 1931, zejména sec. III, s. 213n. Ko tomuto směru náleží vedle Ehrlicha zejména Francouz Géný.

⁴ Tato nauka je obsažena zejména v Kelsenových spisech *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*, 1911, *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, 1922, *Angewandte Staatslehre*, 1925, a v knihách Weyerových, zejm. *Theorie práva*, 1936. Kelsen sám se označuje za pokračovatele Gerbera, Labanda a G. Jellinka a chce dosáhnouti „střední juristické und nicht politisch gefärbte Staatslehre“ (Allg. Stsl. str. VII). S filosofickým odůvodněním jeho nauky, vycházejícím zejm. z Kantovy filosofie, nelze souhlasit.

ni, vymykající se „normativnímu“ pojetí ve smyslu Kelsenovy školy.

Rozborem nauky normativní školy docházíme však i ke kritice tohoto směru z jiného hlediska.

Tato škola se zakládá na rozlišování poznání toho, „co je“, a toho, „co má být“. Ale pojem „co má být“ není tak jednoduchý a lze jej rozložit na řadu problémů toho, „co je“. Neboť výraz „to má být“ je v podstatě rovnocenný výrazu „to je chtěno“. Má-li něco být, pak je třeba, aby někdo chtěl, aby to bylo.

Mohu např. objektivně popisovat různé etické nebo právní normy. Tu však odpovídám na otázku „co je co má být“. Jakmile však přikročím k jakémukoliv hodnocení těchto norem, jakmile řeknu, že tato norma je lepší (z jakéhokoliv hlediska) než ona, pak prohlašuji, že chci, aby tato norma byla užívána, a ona nikoliv (i když nemám moc toto užívání prosadit, když je to konstatování čistě akademické). Je to tedy projev nejen poznání této normy, ale i vůle, aby se tato norma prosadila.

Chce-li někdo, aby něco bylo, pak se nám problém rozkládá v řadu dalších problémů.

1. Kdo chce, aby to bylo, proč to chce a jakými prostředky hodlá dosáhnout svého cíle.

2. Chtění není možno uplatňovat jinak než vůči jinému člověku. Vůči neživým předmětům nebo živočichům mohu uplatnit svou vůli jen svou vlastní prací, tedy tím, že sám sobě uložím svou vůli. Pokud tak neučiním, musím se obrátit na jiné lidi, jim projevit svou vůli a starat se o to, aby tuto vůli splnili (smlouvou, mocí aj.). Zahrnuje tedy tento bod tyto problémy: Kdo má splnit to, „co má být“, jak je mu to sděleno, jak na toto sdělení reaguje a do jaké míry to splní.

3. Jak tyto problémy vstupují do společenského života, tj. jak jiní, stojící stranou těchto dvou subjektů procesu, reagují na projev vůle a na jeho splnění nebo nesplnění. Jaký tedy je konečný výsledek procesu, počínajícího projevem vůle a reakce na tento projev, v úhrnném společenském dění.

To všechno jsou otázky v podstatě kauzální. Je tedy možno každou otázku po tom, „co má být“, rozložit na otázky po tom, „co je“. Pokud tyto právnické školy tak nečiní, je to pouze dobrovolná rezignace na zodpovědění všech otázek, jež jsou zde naznačeny. Tato dobrovolná rezignace není v zájmu hlubšího vědeckého bádání. Je to jen pomůcka k tomu, aby byl určitý problém dočasně a vědomě izolován od jiných problémů. Tento postup může být pomůckou praktickému právníkovi, jehož rozhodování má být oproštěno od určitých vnějších vlivů (např. vědomí sounáležitosti stavovské, politické, církevní, apod.). Ale nemůže být trvalým základem do hloubky jdoucí analýzy vědeckého badatele.

4. Souhrn právních předpisů, užívaných v některém státu, nazýváme *právním řádem* onoho státu.

Jistá obtíž vzniká, když za součást tohoto právního řádu jsou považovány i předpisy, jež nejsou vtěleny do usnesení příslušných zákonodárných orgánů. Tak bývalý rakouský občanský zákoník z r. 1811, a v ještě větší míře nynější švýcarský civilní zákoník z r. 1907 dávají soudcům za jistých okolností možnost rozhodovat i bez zákonného podkladu; švýcarský zákoník dokonce hovoří o rozhodování „jakoby zákonodárném“.⁵ Tuto obtíž však není těžko řešit, neboť takový akt soudců je vydán na základě státního zákona právě tak, jako kterýkoliv jiný akt.

Složitější je věc ve státech, které neprovedly kodifikaci občanského práva. Je to Velká Británie, odtud pak Spojené státy americké (s výjimkou území Louisiany) a všechny státy vzešlé z Britského společenství (s nepatrnými výjimkami). Dále od r. 1861 Uhersko a odtud až do novější doby Slovensko a Podkarpatská Rus.⁶

Vedle psaného práva, stanoveného zákonodárnými orgány, zaujímá ve všech státech náležejících do britského okruhu širokou působnost tzv. obecné právo (*Common Law*), „jehož zásady nejsou stanoveny psaným zákonem nebo nařízením, ale jsou podporovány závislostí na užívání od nepaměti“ a oprávněnost jejich

⁵ Švýcarský zákoník z 10. prosince 1907 praví: Kann dem Gesetze keine Vorschrift entnommen werden, so soll der Richter nach Gewohnheitsrecht und, wo auch ein solches fehlt, nach der Regel entscheiden, die er als Gesetzgeber aufstellen wür-

de. — Er folgt dabei bewährter Lehre und Ueberlieferung. (Clánek 1, odst. 2, 3).

⁶ O tom viz S. Luby, *Dějiny súkromého práva na Slovensku*, 1946.

užívání je určována soudy.⁷ Proto je toto právo vtěleno do soudních rozhodnutí a při rozhodování každého nového případu se zkoumá, jak dalece odpovídá těmto předcházejícím případům; stává se dokonce, že angličtí soudci se dovolávají rozhodnutí amerických soudů, a opačně. Nové rozhodnutí pak může být směrodatné pro další rozhodování, takže v okruhu tohoto práva má soudce zároveň v jisté míře i úlohu zákonodárnou. Byly ovšem vydány i psané zákony, z nichž některé prostě shrnují určité zásady formou přehlednější, než je nepřehledné množství soudních rozhodnutí, jiné však zpracovávají jistý úsek látky jiným, obecnému právu neznámým způsobem. Úhrnem lze mít za to, že zásady tohoto „Common Law“ jsou pojaty do soustavy státního právního řádu jednak tím, že zákonodárné orgány je uznávají a nezasahují do něho, jednak tím, že soudní státní orgány je uznávají za předpisy pro ně směrodatné.

5. Jak ze snahy přimět některé osoby k určitému chování vznikají právní řády moderních států? Je zde dlouhý historický vývoj, na jehož počátku stojí prostý konkrétní příkaz nebo zákaz toho, kdo má potřebnou autoritu (kmenového náčelníka, knížete, apod.). Vedle toho jsou zde zvyklosti, pocíťované společností jako osvědčivší se za dané situace. Tyto dva prvky vzájemně na sebe působí a různým způsobem se prolínají. Rozvíjející se společnost vyžaduje i jejich zdokonalování jejich rostoucím zevšeobecňováním a logickým uspořádáním. Na konci tohoto vývoje v dnešní době — vývoj zdaleka není ukončen — jsou složité, více či méně soustavně vypracované a často značně abstraktní právní řády současných států. Jejich součástí většinou tvoří někdy velmi obsáhlé kodifikace, také však poměrně stručné zákony, řešící některou naléhavou otázku. Záleží na obratnosti zákonodárcově i na politické situaci, jak jednotlivé části právního řádu do sebe zapadají a vyvolávají ty účinky, jež jsou zákonodárcem zamýšleny. Mnoho záleží i na rozvoji společenských věd, což může zákonodárci umožnit, aby s jistou přesností předvídal účinek nového zákona.

Vznik právních předpisů z těchto so-

ciálních skutečností je asi takový: Každý člověk s sebou nese množství vzájemných vztahů k jiným lidem; nelze si vůbec nikoho bez těchto vztahů představit. Tyto vzájemné vztahy se mezi určitými osobami zhušťují; tak vzniká společenství — rodina, spolek, stát, hospodářský podnik, církev apod. Ovšem okruhy takových kolektivů se různým způsobem kříží. Každý náleží k vícerym kolektivům a každý z těchto kolektivů vyvolává a ukájí částečně potřeby jiného druhu, částečně i potřeby shodné s potřebami jiného kolektivu. Tyto kolektivy jsou organizovány různým způsobem, ale nejdůležitější úlohu hraje dvojí vztah: nadřízenost-podřízenost a rovnost. Ve skutečnosti rozdíl těchto dvou vztahů je jen relativní. Není kolektivu, jenž by byl založen výlučně na jednom či druhém vztahu; mezilidské vztahy jsou směsí obojího, třeba ve velmi různé míře. Všechny tyto mezilidské vztahy vyvolávají u jednotlivce představu, jak je třeba, aby se oni sami i jiní chovali v určité situaci, resp. že jisté chování je nežadoucí. Proto, mají-li postavení to umožňující (otec, duchovní, ředitel podniku, soudce, apod.), snaží se přimět ostatní k žádomcímu chování. To platí všeobecně o všech společenstvích.

Společnost si vytváří pro uspokojení určitých potřeb zvláštní nástroj — stát. Vedle státu však i kolektivy jiného druhu pro uspokojování týchž nebo jiných potřeb. Působnost všech těchto kolektivů se kříží nejrozmanitějším způsobem navzájem, a také s působností státu. Státní společenství pak se snaží upravit chování lidí nejrozdůlnějším způsobem, např. hospodářským působením, vyučováním, propagandou, apod. Na předním místě však stojí stanovení právních předpisů, jimiž má být v jednotlivých osobách vyvolána poměrně přesná představa, jak se mají v určité situaci chovat. Je tedy právní předpis v podstatě *příkazem nebo zákazem*.

Tak jednání státu vůči osobám, na jejichž chování státu záleží, se rozpadá na dvě etapy: Jednou z nich je stanovení právních předpisů. Druhá spočívá jednak v tom, že osoby k tomu povolané se snaží na základě těchto právních předpisů u druhých vyvolat představu o tom, jak

⁷ Blackstone, *Commentaries on the Law of England* (1. vydání je z r. 1765, je však dodnes považováno za směrodatnou autoritu), sect. III.

je třeba se chovat — to je uveřejnění zákona, vyučování právům, vyhlášky a směrnice různého druhu i individuální příkazy a zákazy — jednak je to zasahování proti těm, kdo se přesto nepřizpůsobí požadovanému chování. Rozlišení těchto dvou etap bylo známo již Aristotelovi. Montesquieu a mnozí jiní na něm založili politickou nauku o tripartici státních mocí. Podle těchto nauk nazýváme první etapu mocí zákonodárnou, druhou pak mocí výkonnou a soudní.

6. Dlužno pamatovat, že každý státní právní řád je samostatným celkem. Vytváří okolo sebe atmosféru zcela specifickou, tvořenou tradicí a historickým vývojem, učením teoretiků i praktiků, považovaných za vedoucí, politickými postuláty považovanými v určitém období za naléhavé, a ještě mnohými jinými prvky závislými na fyzických i duševních vlastnostech obyvatelstva onoho státu. To vše je třeba zjistit sociologickým bádáním v každém konkrétním případě. Právní předpisy, doslovně tytéž ve dvou státech, mohou mít jak rozmanitý sociální původ, tak různé sociální důsledky. Někdy se i stává, že doslovně tatáž ustanovení se ve dvou státech chápou a vykládají jiným způsobem.⁸ Není proto správné, když v některých pracích z tzv. srovnávací pravovědy se bez dalšího vedle sebe kladou analogická ustanovení jednotlivých právních řádů. To může být užitečná přípravná práce, ale nemohou tak být založeny definitivní úsudky hlubšího vědeckého bádání.

7. Stát je instituce partikulární, jež přejímá jen ty úkoly, které společnost v daném okamžiku potřebuje řešit tímto způsobem. Proto stát řeší právními předpisy jen ty otázky, jež v daném okamžiku považuje za potřebné řešit cestou zákonodárnou. Jiné otázky stát buď řeší jiným způsobem (např. hospodářskou intervencí, výchovou mládeže, apod.), nebo se o ně vůbec nestará. Rozsah užití každého z těchto postupů záleží na dané situaci, především na vůli státu a na daných možnostech. Pozorujeme-li současnou společnost, můžeme říci, že jen malá část vztahů mezi lidmi je upravena právním předpisem. Daleko větší část zůstává mimo právní ingerenci státu, ať proto, že

stát o to nedbá, ať proto, že si lidé nepřejí v dané situaci užít právních předpisů, pokud nemusí, i kdyby tak mohli učinit, a to i když vstupují do takových vztahů k jiným osobám, na jejichž úpravu zákonodárce pamatoval.

8. To souvisí s jiným jevem, že totiž největší část lidí v současné společnosti vůbec nepřichází do styku s právními předpisy, anebo — nejčastěji — přichází jen do styku s určitým, poměrně malým jejich úsekem. Lidé se většinou chovají tak, že společnost nepocituje potřebu donucovat je k jinému chování, a přicházejí do styku se státem jen pokud jde o určité vymezené a celkem nepatrné úseky života svého i státního. Daleko větší vliv na chování jednotlivců někdy mají jiné skupiny, které jsou vyvolané potřebou společnosti, ale jsou na státu nezávislé nebo závislé jen částečně. Takovými skupinami jsou např. společenské kroužky a kluby, odborové a jiné hospodářské organizace, různá církevní zařízení, obce, apod.

Dlužno především konstatovat, že lidem jsou právní předpisy jejich státu z největší části vůbec neznámy. Arci tato znalost je velmi rozmanitá: je zcela jiná u osob s právníckým vzděláním a jiná u osob bez této průpravy. U těchto ostatních je zpravidla hodně mlhavá, neurčitá a náhodná. V moderním státě např. jsou skoro všichni občané zváni k volbám veřejných funkcionářů, a tu se jim obyčejně dostane důkladného poučení o volebním právu a jeho užití. Ale snad po celý život se většina z nich nedostane do styku s předpisy směnečného nebo konkursního práva nebo s trestním zákonem. A když přece, postižený se poučí o předpisech týkajících se jeho případu, a ostatní mu zůstane i nadále cizí. Navíc právní řády moderních států jsou tak složité a široké, že jediná osoba může stěží dobře znát celý právní řád; i renomovaní právníci dobře ovládají jen tu disciplínu, v níž jsou specializováni. Tato neúplná a nejasná znalost právních předpisů proto může jen v omezené míře vyvolat u převážné části lidí představu o tom, jak je třeba se chovat. Tomu nijak neodporuje v současné době obecně uznávaná zásada, že „neznalost zákona neomlouvá“. Tato zásada byla vyvolána praktickou potřebou

⁸ V podobném smyslu též Ehrlich, *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft*, 1903, s. 7.

a vyjadřuje pouhou právní fikci, že určitá osoba zná právní předpis, s nímž se dostala do konfliktu. Víme však z každodenní zkušenosti, že nejčastěji tomu tak není.⁹

Na druhé straně můžeme pozorovat, že i osoby velmi dobře informované o obsahu velké části právních předpisů se s nimi dostávají do konfliktu a někdy je vůči nim použito i donucovacích opatření. Tak tu a tam dochází k různým majetkovým deliktům např. advokátů, bankéřů, vysokých státních funkcionářů, ke zneužití úřední moci, korupci, apod., tedy ke konfliktům velmi vážným, jejichž pachatelé velmi dobře znají předpisy, které porušují. Znalost právních předpisů tedy sama o sobě není příčinou chování, jež nepřichází do konfliktu se společností. Většinou ovšem ve velmi různé míře — spolu s jinými pohnutkami — přispívá k lepšímu zachovávaní právních předpisů.

Pátráme-li po příčinách jevu, že většina lidí se přesto chová tak, že se nedostává do konfliktu se společností, musíme mít na paměti, že stát je jen jednou z funkcí společnosti: že tedy společnost vyvolává i jiné instituce, aby jimi dosáhla toho, co v určitém stadiu potřebuje. Poněvadž všechny tyto instituce sledují z velké části obdobné cíle, v tomto stadiu společností považované za potřebné, i výsledky jsou podobné a zachovávaním jiných pravidel než právních se dociluje téhož, jako když jsou zachovávána pravidla právní. Mám tu na mysli především pravidla morálky, náboženské příkazy, obchodní uzance a mnoho jiného.

Tato neprávní pravidla si jednotlivci osvojuje především životem v určitém společenském prostředí; tím je i stát sám, i společenství mimostátní. Stát však mívá zřetel ke všem skupinám vytvořeným v jeho zájmové sféře (hranice těchto skupin nespádají vždy vjedno s hranicemi státními — viz různé církve, socialistické internacionály, apod.), a proto v jeho právních předpisech bývá vtělen — aspoň do jisté míry — jakýsi průměr zásad, jež ovládají tyto mimostátní skupiny. Někdy však i určitá společenská skupina (hospodářská třída, politická strana, církev a jiné) se snaží získat převážný vliv na státní život, a tedy i na právní pravidla určovaná státem, na úkor jiných společenských skupin.

čenských skupin. To ovšem obyčejně vede k dalekosáhlým konfliktům, řešeným spíše mocenskými prostředky než právními předpisy.

I v jiných případech oblast, upravená státními právními předpisy, a pravidla jiných skupin se často ne zcela shodují. Někdy může dojít i ke konfliktům pravidel obojího druhu. Tak například členové určitých společenských skupin (např. důstojníci před r. 1918) byli povinni přijmout výzvu k souboji, ač tento byl státním zákonem zakázán. Je známo, že v mnohých státech dochází ke konfliktům mezi pravidly státními a pravidly zejména katolické církve. V některých státech se stávkující mohou ocitnout v konfliktu se zákonem, přece však by porušení stávkové solidarity považovali za nečestné. Takové situace bývají zdrojem politického napětí a někdy vedou i k násilnému řešení. Přece však to jsou případy poměrně výjimečné. Stát, jehož právní pravidla jsou v dalekosáhlé míře v rozporu s jinými institucemi společnosti, nemůže trvale existovat. Naopak v každodenním životě vidíme, že neprávní pravidla jsou v hojné míře zachovávána, i když právní (státní) pravidla toho nevyžadují.

9. Několikrát se zde hovořilo o státu a jeho orgánech. Je však třeba tyto pojmy blíže vymezit.

Tradiční pravověda zařazuje stát mezi tzv. právnické (či kolektivní, morální) osoby a dívá se na ně tak, jakoby souhrn osob je tvořících tvořil jedinou osobu, přibližně stejně způsobitou k právům a právním jednáním jako osoby fyzické. Než to je pouhá fikce, se kterou se sociologická věda nemůže spokojit. Ve skutečnosti právnické osoby neexistují. Existuje pouze představa určitých lidí, že oni nebo jiní lidé jsou součástí této kolektivní osoby, a tato představa vykonává vliv na jejich chování. Tyto představy jsou u řady osob do značné míry shodné, také však částečně různorodé. Do jaké míry je tomu tak nebo onak, závisí na konkrétních okolnostech; zcela shodné nejsou nikdy, ale bez jisté míry shody by nemohla žádná tato kolektivní osoba (tj. představa o ní a jednání fyzických osob, určené touto představou) existovat. Fikcí je i to, že jednání určitých osob-orgánů se přičítá právní osobě jako její chování. Je to pou-

⁹ Viz o tom Svoboda, *Výbor prací z práva občanského a z právní filosofie*, Praha 1939, s. 23n.

há představa určitých osob, že jejich jednání nebo jednání jiných osob je třeba považovat za jednání kolektivní osoby, a tato představa určuje jejich chování.

Aplikujeme-li tuto úvahu na stát, pak můžeme říci, že stát neexistuje jako skutečný hmotný jev, nýbrž že existuje do jisté míry shodná představa jistého počtu lidí, že stát existuje, a tato představa určuje jejich chování. Vezmeme-li za základ tradiční představu, že stát vykonává suverenitu nad určitým územím a nad jeho obyvatelstvem, pak můžeme říci, že stát existuje tenkrát, když v příslušné teritoriálně vymezené skupině osob existuje shodná představa, že jsou součástí tohoto státního společenství, a rovněž jiné osoby, na nichž záleží (např. vlády jiných států), jsou řízeny touto představou. Arci dochází někdy i k značným rozporům v těchto představách a následkem toho i k různým často protichůdným jednáním různých osob a lidských skupin, označovaných — pokud jde o jejich nejdrastičtější formy — jako válka, revoluce apod.

Dosadíme-li tyto pojmy do pojetí právního řádu jako souboru státních právních pravidel, pak můžeme říci, že za právní pravidlo považujeme takové pravidlo, jež je stanoveno fyzickými osobami, vedenými představou, že jednají jako příslušné státní zákonodárné orgány, a je-li tato představa dobrovolně nebo nedobrovolně sdílena náležitým množstvím jejich soukmenovců. Právní pravidla takto stanovená žijí pak svým vlastním životem, tj. vstupují do představ i jiných fyzických osob a stávají se tak směrnicemi, určujícími i jejich jednání. Víme však z každodenní zkušenosti, že mezi představami autorů určitého právního předpisu a představami těch, kdo se podle něj řídí, vznikají někdy více či méně dalekosáhlé difference. Časem, tj. měnícími se sociálními skutečnostmi, v nichž lidé užívající určitého právního předpisu žijí, se mění i představy o tom, jaký obsah určitý právní předpis má. To můžeme zjistit pozorováním dlouhodobého užívání kteréhokoli právního předpisu, jako jsou např. ústava USA, francouzský občanský zákoník, a jiné.

10. Nelze totiž mít za to, že okamžikem, kdy představa právního předpisu, jak ji chovají jeho autoři, je nějakým způsobem

fixována (např. v závazné formě tiskem uveřejněna), je celý proces ukončen. Tu teprve nastává dramatický okamžik, neboť představa autorů právního předpisu se střetne s představami jiných osob, především těch, které jsou novým předpisem dotčeny. Tímto střetnutím se vyvolávají nové představy o tom, jak je třeba se chovat. Bylo již ukázáno, že znalost právních předpisů není obecná, že tedy nový právní předpis nemůže vyvolat nové představy u všech členů určitého státního společenství, jimž je adresován. Avšak také představy vyvolané u jednotlivých osob se vzájemně velmi podstatně liší. Stěží lze předpokládat, že takové představy jsou u dvou osob zcela shodné. Ovšem jistá míra shody existuje, pokud nový předpis vykonává svou funkci. Čím větší míra shody, tím lépe vykonává právní předpis svou funkci.

Představy vyvolané určitým předpisem se v myslích jednotlivců střetávají s představami získanými jinak. Výsledkem tohoto střetnutí je často hodnocení předpisu. Např. setká-li se nová představa s jinou, již dříve ustálenou představou o uspořádání společnosti, výsledkem je úsudek „to je spravedlivé“ nebo „nespravedlivé“, „to je politicky vhodné“, apod. Takový úsudek někdy usnadňuje vžití nového předpisu, jindy však vede ke snahám o změnu nebo i k úplnému odmítání nového předpisu. Jiným výsledkem bývá někdy odlišné užití předpisu dvěma osobami, jeho rozličný výklad, někdy i jeho úplná deformace.¹⁰ Těmto konfliktním situacím by měla sociologie práva věnovat zvláštní pozornost. Teprv když právní předpis projde tímto stadiem, vzniká jednak z právního předpisu, jednak z ostatních představ v mysli každé osoby úhrnná představa, jež pak řídí chování této osoby.

11. Poněvadž základem právního předpisu je potřeba společnosti, aby se chovaly některé osoby jiným způsobem, než se skutečně chovají nebo asi budou chovat, a je třeba počítat s tím, že některé z těchto osob neustoupí od svého chování dobrovolně, společnost — pokud chce prosadit své stanovisko — je musí k jinému chování donutit, tedy vykonat na ně nátlak nějakou újmou jim způsobenou, resp. vyhrůžkou takovou újmou. Takové

¹⁰ Viz zajímavou formulaci tohoto problému u Ehrlicha, *Soziologie*, s. 136.

donucení nevykonává společnost pouze státem. Poněvadž život společnosti a skupin ji tvořících se řídí, jak bylo uvedeno, celou řadou pravidel i neprávnických, děje se také donucování k zachování těchto pravidel řadou prostředků různé povahy, jejichž užití se neomezuje jen na stát. Avšak v moderním státě pozorujeme snahu soustředit donucovací moc v rukách státu. Dnes si stát vyhrazuje užití drastičtějších donucovacích opatření, jako je trest smrti nebo omezení osobní svobody, a jejich svévolné užití se považuje za delikt, tedy za nežádoucí chování. V některých případech některé státy i ochraňují své občany před donucováním jinými společenskými skupinami, i když se to děje poměrně mírnou formou. Jako příklad lze uvést nedávno uzákoněná opatření proti rasové segregaci v USA; jiným příkladem byl náš zákon č. 309/1921 proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních.

Dlužno však pamatovat, že donucovací opatření užívaná státem a rovněž jinými skupinami nejsou pouze trestními opatřeními v úzkém slova smyslu tradiční pravovědy. Ze sociologického hlediska donucovacími opatřeními jsou i postupy jiné, např. hospodářský nátlak, společenský bojkot, apod., jež z největší části můžeme nazvat *nepřímými donucovacími opatřeními*. Často hrají tato nepřímá donucovací opatření ve státním životě daleko významnější úlohu než přímá opatření trestní. Dále dlužno pamatovat, že i tam, kde stát přímo hrozí určitými tresty, je postižených takovým trestem poměrně málo. Daleko významnější úlohu hraje odstranění, jímž se velká část společnosti odvrací od jednání, jehož se ještě nedopustila, ale kterého by se snad nebo i pravděpodobně byla dopustila, nebýt této výhrůžky.

Jinou otázkou je, lze-li právní pravidla odloučit od donucovacích opatření. Naprosté odloučení možné není. Právní řád, spočívající jen na dobrovolném respektování, si nelze představit. Toto stanovisko je celkem ve vědecké literatuře přijato. Přece však poměr různých částí právního řádu k donucovacím opatřením bývá velmi různý.

Jako zvlášť markantní případ státu, kde trestní donucovací opatření souvisejí jen volně s velmi významnou částí právního řádu, lze uvést Velkou Británii. Její ústava — a zejména úprava vztahu mezi

hlavou státu, vládou a parlamentem — z velké části spočívá na pouhých zvyklostech a nelze proto každou odchylku stíhat trestně, neboť tyto zvyklosti se v posledních dvou stoletích poměrně rychle vyvíjely. Stále však existuje možnost parlamentu obžalovat a soudit členy vlády, flagrantně porušující své povinnosti, jak se také ve starších dobách dosti často dělo. Až do konce 18. stol., pokud autoři komentující tuto ústavu hovoří o odpovědnosti vlády a jejích členů, rozumí tím odpovědnost trestní, nikoli politickou v našem slova smyslu. Jsou však případy, kdy toho postupu nebylo možno užít, a přece v kritickém okamžiku byla sjednána náprava.

Jako příklad poslouží ústavní krize, kterou prošla Velká Británie na počátku tohoto století. Od r. 1906 docházelo k mnohým konfliktům obou sněmoven, neboť každá sněmovna měla jinou politickou většinu. R. 1909 zamítla sněmovna lordů rozpočet schválený poslaneckou sněmovnou. Nato se poslanci usnesli na rezoluci, že jednání sněmovny lordů je porušením ústavy, neboť porušovalo od r. 1671 uznávanou přednost sněmovny poslanecké ve fiskálních věcech. Avšak nebylo užito žádných trestních opatření, a ani jich dobře nemohlo být užito, neboť členy sněmovny lordů, obžalované pro toto neústavní jednání, by byla soudila sama sněmovna lordů, tedy by byla rozhodovala ve vlastní věci. Ale veřejnost ve všeobecných volbách, brzy nato konaných, schválila stanovisko poslanecké sněmovny. Krize po dalších volbách byla rozřešena vydáním zákona, jenž nově upravoval vztah obou sněmoven tak, že oslaboval zákonodárnou působnost sněmovny lordů. Sněmovna lordů schválila tento zákon jen pod silným nátlakem i samotného panovníka a pod pohrůžkou, že bude jmenováno takové množství nových lordů, aby byla zabezpečena stejná politická většina jako v poslanecké sněmovně. Tak bylo docíleno nové rovnováhy sil jednotlivých složek státu, aniž bylo sáhnuo k trestním sankcím, nikoli ovšem bez jiného, nepřímého nátlaku.

12. Ústrojí moderního státu je velmi jemným a složitým mechanismem, kde jednotlivá osoba je odkázána na spolupráci a souhlas celé řady jiných osob a jednotlivé osoby nebo skupiny ve funkci

státních orgánů se vzájemně kontrolují a doplňují. Stát sám je, jak už bylo uvedeno, funkcí společnosti, je proniknut a řízen jejími potřebami, což se opět odráží ve fungování jeho orgánů. Podle potřeb společnosti se pak zařizuje spolupráce či vzájemná kontrola státních orgánů, a tím i provádění právních předpisů je podle potřeb společnosti tu volnější, tu více strohé. Ovšem vysloveně protizákonné jednání většího počtu osob konečkonců vede k uvolnění všech společenských svazků, ke ztroskotání státního ústrojí a k chaosu, pokud společnost nemůže vytvořit nové státní ústrojí na místě zaniklého. O tom nás poučují dějiny všech revolucí a občanských válek posledních tří století.

*

Snažil jsem se v těchto poznámkách načrtnout několik základních problémů, s nimiž se musí sociologie práva vypořádat. Mimoto je ovšem ještě mnohé, co je třeba vyjasnit a zpracovat, aby byly položeny spolehlivé základy této vědy. Doufejme, že se časem všechny tyto úkoly podaří.

Резюме

Зденек Пешка: Замечания к социологии права

Всеобщие юридические вопросы резюмировались у нас под понятием «юридическая философия»; социологией права пренебрегалось. Это понятие одностороннее. В противоположность брненской идеалистической школе, автор считает фактом то, что есть, не принимая во внимание то, поскольку и каким образом это стало предметом человеческого познания.

1) В обществе человека находится люди, которых общество считает необходимым привести к иному поведению. Общество пользуется государством, являющимся функцией общества кроме иного для того, чтобы упомянутые лица были приведены к желательному поведению. Это является основой явления «право». Название «право» должно быть закреплено только за государственными уставами.

2) Социология права занимается между-человеческими отношениями, находящимися в отношении к явлению «право». Право высказывает то, что должно быть. Упомянутое высказание — это социальный факт и поэтому социология права является наукой чисто причинной.

3) Жизнь различных общественных групп руководится целым рядом правил, из которых только некоторые — в противоположность Эгглич — обозначаем словом право, остальные являются противозаконными явлениями. Граница здесь текучая. Школа исходящая из науки Кельсен и Вайр проповедует, что юридические формы иерархически расположены

и исходят из одной основной формы. В современном государстве это можно легко употребить, но определение той основной нормы является вопросом чисто каузальным. Упомянутая школа создает свою науку на различия того, что «есть» и того, что «должно быть», что якобы и создает двойный отличный способ познания. Однако при более близком анализе видим, что и понятия того, что «должно быть» разлагаются на целый ряд вопросов после этого «что есть». Следовательно они доступны каузальному пониманию. Ограничение право-науки в то «что должно быть» искусственное и может служить лишь определенным практическим целям, но вовсе не научному исследованию.

4) Совокупность юридических наставлений определенной страны называем «юридическим уставом» упомянутой страны. Определенные трудности возникают, если допускаются решения суда на месте закона (швейцарский гражданский кодекс с 1907 г. ст. 1) или если признаются неписанные юридические нормы, употребляемые «с незапамятных времен» (английские). Вот и такие наставления или же решения необходимо считать признанными законом, следовательно составной частью юридического устава.

5) Юридические уставы возникали в течение длительного исторического развития. Сегодня они очень сложные и постепенно разрабатываются, в особенности кодификации в них содержащиеся. Каждый человек несет с собой множество отношений к другим людям. Возникают коллективы различных видов, сферы деятельности которых скрещиваются, каждый удовлетворяет иным потребностям, а также потребности, сходным с другими коллективами, организация которых бывает различной, самое важное отношение высшего органа — подчиненности и равенства. Разница только релятивная, не существует одного без другого. Упомянутые отношения вызывают у людей представления, как себя вести. Если предоставится им возможность, стремятся других заставить вести себя желательно. Государство делает это прежде всего юридическим наставлением, являющимся в основном приказанием или законом. Так например два этапа действия страны: установление юридических наставлений и вызывание представлений о том, как в отдельных случаях вести себя. Это и есть основа науки об тройном распределении государственных функций (Аристотелес, Монтескье).

6) Каждый государственный юридический устав как целое, создает специфическую атмосферу.

7) Государство как законодатель принимает только те задачи, которые необходимы обществу. Другие задачи решает путем вне законодательства или вообще не решает их. Только малая часть отношений между людьми оформляется законом.

8) Большая часть людей не встречается с юридическими наставлениями совсем или только частично. С большей части людей юридические наставления не известны совсем или только частично. С другой стороны многие, которым очень хорошо известны юридические

наставления, ведут себя способом с ними несовместимым. Поэтому значение юридических наставлений само по себе не вызывает у людей волю жить с ними в согласии. Несмотря на все это, большинство людей ведет себя так, чтобы не вступать в конфликт с обществом. Причина заключается в том, что общество вызывает и другие учреждения и соблюдением их правил (мораль, торговые обычаи и т. д.) достигается то же самое, как и соблюдением законов. Все упомянутые правила человек осваивает жизнью в определенной среде. Государство как правило назначает в своем юридическом уставе какое-то среднее принятием других групп, проживающих на его территории. Однако иногда доходит к важным конфликтам между государственными правилами и правилами одной из упомянутых групп.

9) Традиционная правоведение считает государство юридическим лицом, которому даны права и обязанности живущих людей. Это только представление. Существует только представление определенных лиц, что они являются составной частью коллективной группы (юридические личности). Аналогично и государство существует только как совпадающее представление определенного количества людей, что государство существует и это представление определяет их поведение. Здесь происходят и значительные противоречия, касающиеся войны, революции и т. д. Юридическим правилом считается такое правило, которое назначено физическими лицами, веденными представлением, что они действуют как законодатели и если это представление разделяет надлежащее количество других лиц. В этих представлениях могут возникать и различия, которые со временем изменяются.

10) С момента, когда определенное юридическое наставление зафиксировано, оно встречается с представлениями других лиц, как себя вести, наступает драматический момент борьбы за его применение. Наконец возникает суммарное представление, как себя вести.

11) Иногда необходимо и принуждение. Современное государство стремится монополизировать принуждающую власть в своих руках и иногда охранять своих членов перед принуждением от других групп. Не исключаются и непрямы принуждения. Как особо заметным примером является учрежденческий кризис в Англии в 1911 году, когда палата лордов угрозой назначения новых лордов была вынуждена голосовать за ограничение своей власти.

12) Органы современного государства являются сложным механизмом, где отдельное лицо, зависящее от сотрудинства и согласия целого ряда других лиц и отдельного лица или группы взаимно контролируются и дополняются. Совершенно противозаконное действие большого количества лиц ведет к ослаблению всех общественных связей.

Summary

Zdeněk Peška: Comments on the Sociology of Law

In this country the general legal problems were, for the most part, summed up under

the concept of legal philosophy; the sociology of law was usually neglected. This conception is biased. In contrast to the idealistic school of Brno the author considers as reality that which "is", regardless of to what extent and in what way it has become the object of human knowledge.

1. In the human society there are people who, in the eyes of society, must be brought to another behaviour. Society makes use of the State, which is a function of society, among others, for bringing these persons to the required behaviour. This is the basis of the phenomenon of law. The term "law" should be reserved only for State regulations.

2. The sociology of law deals with inter-human relations related to the phenomenon of law. Law expresses that which "should be", this expression is a social reality; thus the sociology of law is a purely causal science.

3. The life of various social groups is governed by a great number of rules, only some of which — in contrast to Ehrlich — are denoted by the word "law"; the others are paranomic phenomena. The boundary fluctuates. The school based on Kelsen's and Weyr's teaching proclaims that the legal norms are hierarchically arranged and proceed from one basic norm. This can be easily applied in the modern State but the determination of the mentioned basic norm is a purely causal question. This school bases its doctrine on distinguishing that which "is" and that which "should be": this is said to be the origin of two different ways of attaining knowledge. A more detailed analysis, however, makes it clear that also the concepts of what "should be" disintegrate into a number of questions relating to that which "is", and are, therefore, open to the causal conception. The limitation of the science of law to that which "should be" is artificial and can serve only certain practical purposes but not scientific research.

4. The complex of legal regulations of a certain State is called the "legal order" of that State. Certain difficulties arise if decisions of the Court are admitted instead of the law (the Swiss Civil Code of 1907, Art. 1) or if unwritten legal norms used from a time out of mind are accepted (the British Common Law). Even such regulations or decisions, however, have to be considered as acknowledged by law and therefore as a part of the legal order.

5. The legal orders are a result of a long historical development; they are, at present, very complex and systematically elaborated — this refers especially to the codifications they contain. Every man has a great number of relations to other people. Collectives of various kinds arise, the spheres of their activities overlap, they all satisfy different needs and also needs identical with those in other collectives. Their organization differs; the most important relations are those of superiority—subordination and equality. The difference between them is

only relative — one does not exist without the other. These relations call forth the idea of men as to how they should behave. If they have the possibility, they try to make others behave as required. The State does so primarily by means of the legal regulation which is, in substance, an order or a prohibition. Thus there are two stages of the State's action: the determination of legal regulations and the evocation of ideas concerning the right kind of behaviour in the separate cases. These two stages also form the basis of the doctrine of the tripartition of State functions (Aristotle, Montesquieu).

6. The legal order of every State is a separate whole which creates a specific atmosphere.

7. The State as legislator takes over only those tasks that are needed by society, while solving the other tasks in a way outside legislation or not solving them at all. Only a small part of the relations among people is prescribed by law.

8. The greatest number of people never comes in touch with legal regulations, or only partially. Legal regulations are either not known to people at all or are known only incompletely and vaguely. On the other hand, many persons who are well acquainted with legal regulations behave in a way incompatible with them. Thus the knowledge of legal regulations by itself does not evoke the willingness of men to live in harmony with them. Nevertheless, the majority of people behave in a way that does not bring them into conflict with society. The reason for this is that society calls forth also other institutions and by observing their rules (morals, business usages, etc.) the same effects are obtained as by observing laws. Man acquires all these rules by living in a certain environment. In its legal order the State, as a rule, fixes some average of the principles observed by the groups living on its territory. Sometimes, however, far-reaching conflicts arise between the rules of the State and those of some of these groups.

9. The traditional science of law regards the State as a juridical person and gives the juridical persons the rights and obligations of living people. This is a fiction. Only the idea of certain persons exists who are part of a collective group (of a juridical reality). The State, too, exists only as a conforming idea of a certain number of people that the State exists and this idea determines their behaviour. Even here considerable contradictions arise, leading to wars, revolutions, etc. A rule is considered to be a legal rule if it is set by natural persons led by the idea that they act as legislators and if this idea is shared by a due number of other persons. Also differences may arise in these ideas; in the course of time even these change.

10. At the moment when a certain legal rule is fixed, this idea is confronted with the ideas of other persons concerning the right kind of behaviour, and the dramatic moment of the struggle for its enforcement arises; ultimately, the summary idea of how to behave comes into being.

11. Sometimes coercion is necessary. The modern State endeavours to monopolize coercive power in its hands and sometimes to protect its citizens from compulsion from the part of other groups. Also indirect coercion is possible. A specially significant example of this is presented by the constitutional crisis in Great Britain in 1911, when the House of Lords — under the threat of the nomination of new Lords — was compelled to vote for the limitation of its own power.

12. The system of the modern State is a very complex mechanism where an individual person depends on the collaboration and consent of a great number of other persons, and where the separate persons or groups control and mutually complement one another. An explicitly illegal behaviour of a greater number of persons leads to the loosening of all social ties.